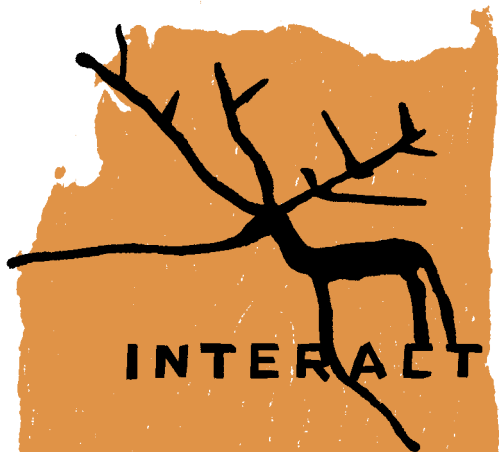

cahier

Bemiddeling, plaats voor cultuur

Cultuurbemiddeling in beweging:
context en uitdagingen

INTERACT

Publicatie van **BKO** en **RAB**,
in samenwerking met **Lasso**

Dit artikel maakt deel uit van de reeks
Interact – Cahiers die ook beschikbaar
is via [www.brusselskunstenoverleg.be/
interact/cahiers](http://www.brusselskunstenoverleg.be/interact/cahiers)

Cet article est également
disponible en français via
[www.reseaudesartsabruxelles.be/
interact/cahiers](http://www.reseaudesartsabruxelles.be/interact/cahiers)

AUTEURS
Sabine de Ville

REDACTIECOMITÉ
Sophie Alexandre
Leen De Spiegelaere
Anja Van Roy

EINDREDACTIE
Jolien Gadeyne
Brecht Wille
Wenke Minne

VERTALING
Brecht Wille

LAY-OUT
Jaune Citron

FOTO'S
©Victor Lévy/Sofam

BKO wordt ondersteund door de
Vlaamse Gemeenschapscommissie.

RAB est soutenu par la Fédération
Wallonie-Bruxelles et la Commission
Communautaire francophone.

LASSO wordt structureel
ondersteund door de Vlaamse
Gemeenschapscommissie en ontvangt
projectsubsidies van de Vlaamse
Gemeenschap.

CONTACT
info@brusselskunstenoverleg.be
02 513 66 28

juni 2013

Het Brussels Kunstenoverleg (BKO) en het Réseau des Arts à Bruxelles (RAB) vertegenwoordigen samen meer dan 130 Brusselse kunstorganisaties. BKO/RAB maken ontmoeting en uitwisseling mogelijk tussen de ledenorganisaties rond actuele thema's. Daarnaast verlenen ze advies en informatie over de culturele sector in relatie tot Brussel en ondersteunen ze gezamenlijke projecten die inspelen op vragen en noden van de kunstensector.

Heel wat kunstorganisaties beschouwen de Brusselse diversiteit en hoe daarmee wordt omgegaan als een prioritair thema, zowel voor de eigen werking als voor het geheel van de sector.

In samenwerking met Lasso (het Brussels netwerk voor cultuurparticipatie- en educatie) ontwikkelden BKO/RAB daarom een actielijn onder de naam Interact, waarmee ze aandacht willen besteden aan interculturaliseringsprocessen in de culturele sector, zowel voor publiekswerking, personeelsbeleid als programmatie.

Uit deze actielijn ontstond een reeks artikelen, getiteld Cahiers - Interact, waarmee BKO/RAB de reflecties en acties van de Brusselse kunstensector onder de aandacht willen brengen, en nieuwe pistes willen aanreiken voor de toekomst.

VLAAMSE
GEMEENS
CHAPSCO
MMISSIE

INLEIDING

Heel wat Brusselse culturele instellingen willen graag nieuwe publieken bereiken en ook betrekken bij de activiteiten die ze organiseren. Ze doen dat vanuit de wens om hun project in de stad Brussel, die sociologen als hyperdivers bestempelen, te verankeren. Meer dan ooit onderneemt de culturele sector actie om enerzijds nieuwe gezichten te verwelkomen in hun huis en anderzijds om die nieuwe publieken tegemoet te komen.

Naast de traditionele educatieve dienst, werden binnen culturele instellingen nieuwe functies gecreëerd: een verantwoordelijke voor publieksbemiddeling, verantwoordelijke voor het aantrekken van nieuwe publieken of voor het creëren van banden met de buurt,... Tegelijk steeg het aantal vergaderingen, colloquia, infosessies en publicaties over cultuurbemiddeling opmerkelijk. Met de middelen waarover ze nu beschikken, kunnen organisaties als Lasso en Article 27 de vragen voor bemiddeling tussen de culturele sector en de sociale sector niet meer bijhouden. Deze toenemende aandacht voor de term “cultuurbemiddeling” zorgt ervoor dat het concept nu ook door de politici (op gemeentelijk, gewestelijk en gemeenschapsniveau) wordt opgenomen in hun cultuurbeleid.

Intussen is het concept cultuurbemiddeling goed ingeburgerd in de culturele sector. Vandaar dat we er een volledig Cahier Interact aan wijden. We hebben ervoor gekozen om hier de visie op cultuurbemiddeling te behandelen zoals die in Franstalig België heerst. In een volgend Cahier Interact zal aan Lasso (het Brussels netwerk voor cultuurparticipatie- en educatie) gevraagd worden hun visie te geven op cultuurbemiddeling, om op die manier ook de Nederlandstalige benadering van het concept te duiden. Sabine de Ville, voorzitter van Culture et Démocratie en consultant op het terrein, geeft in dit cahier een eerste aanzet tot een antwoord op de volgende vragen: Waar komt het concept vandaan? In welke context is het ontstaan? En waarom is cultuurbemiddeling vandaag zó belangrijk? Wat verstaat de Franse Gemeenschap precies onder “cultuurbemiddeling”? Zijn er niet te veel verschillende definities in omloop en moet het gebruik van die term niet genuanceerd worden?

De auteur schetst eerst het historisch kader van waaruit het concept cultuurbemiddeling ontstaan is in de Franse Gemeenschap. Daarna geeft ze haar persoonlijke analyse van de verschillende betekenissen van die term door de jaren heen¹, waarna ze tot slot cultuurbemiddeling een plaats geeft in de hedendaagse samenleving. Het artikel is niet wetenschappelijk of exhaustief van opzet, maar wil een grondige reflectie zijn die wijd verspreid kan worden, over de gemeenschaps- en sectorgrenzen heen, over een thematiek die ons allemaal aanbelangt.

¹ Ter illustratie van de theoretische benadering van de auteur, worden in enkele kaders een aantal in de tekst aangehaalde initiatieven dieper uitgewerkt.

Sinds 1993, het jaar van haar eerste Manifest, onderzoekt Culture et Démocratie, cultuur, democratie en wat hen verbindt.

Overtuigd van het feit dat het democratische ideaal ook een cultureel ideaal is, stelt Culture et Démocratie zich tot doel het democratische in te passen binnen cultuur en het culturele in te passen binnen democratie.

Met haar huidige werkposten – Cultuur en gevangenis, Cultuur en onderwijs, Kunst en gezondheidszorg, Cultuur en sociaal werk, Cultuur en interculturaliteit, plaatst Culture et Démocratie het recht op cultuur in het centrum van haar reflectie en activiteiten.

www.cultureetdemocratie.be

Bemiddeling, plaats voor cultuur

Cultuurbemiddeling in beweging: context en uitdagingen

Sabine de Ville

2_ Christian Ruby, Emmanuel Wallon, *Construction du public et implication du spectateur*, in La Scène, Voorjaar 2013, p. 19.

3_ Het verslag van de studiedag staat op de website www.lestanneurs.be.

4_ Cultuurbemiddeling, modeverschijnsel, missie of noodzaak ?

5_ Deze worden breed gedefinieerd "als het geheel van culturele smaken en activiteiten en van vrijetijdsbesteding van de bevolking". Louise Callier, Laurie Hanquinet, met Michel Guerin en Jean-Louis Genard, *"Etude approfondie des pratiques et consommations culturelles de la population en Fédération Wallonie-Bruxelles"*, Observatoire des politiques culturelles, Brussel, november 2012, p. 6.

6_ Op. cit., p. 5.

« Vandaag moeten we iets uitdenken dat aangepast is aan de situatie zoals ze nu is: we zoeken naar andere verhoudingen met de kunstwerken, met nieuwe kunstwerken, en andere verhoudingen tussen de mensen, om op die manier een gemeenschap te vormen.

We moeten afstappen van de idee een oude gemeenschap die zogezegd verloren is, te willen herstellen. »²

Op 4 februari 2013³ organiseerde Théâtre Les Tanneurs een studiedag rond cultuurbemiddeling met als titel *La médiation culturelle, effet de mode, mission ou nécessité?*⁴ Dit artikel is geen samenvatting van de studiedag, maar een aanleiding om stil te staan bij de vragen over de **huidige uitdagingen voor cultuurbemiddeling** in de **Franse Gemeenschap** die op de studiedag werden aangekaart.

De meest recente studie van het Observatoire des politiques culturelles over de participatie aan culturele activiteiten⁵ in de Franse Gemeenschap wijst er ons op dat, in een door het digitale tijdperk sterk veranderde culturele context, de ambities om cultuur te democratiseren en om een cultuurdemocratie te installeren, nog niet gerealiseerd zijn. De auteurs stellen vast dat *"de ongelijkheden blijven en dat naast de gekende breuk tussen "hoge" en "lage" cultuur er een nieuwe tegenstelling opduikt tussen wie deelneemt aan cultuur (in welke vorm dan ook) en wie niet deelneemt aan cultuur, ongeveer 30% van de bevolking. Die niet-participatie uit zich bovendien in een groot sociaal isolement, wat het Observatoire er toe aanzet het belang van de sociale dimensie binnen het cultuurbeleid te benadrukken"*⁶.

7_ De rondetafel werd gehouden in la Bellone (Brussel) in januari 2011, over de vraag *Waarover hebben we het als we praten over cultuur binnen het onderwijs?*

8_ *L'indispensable révolution. Culture et création au cœur de l'enseignement, Cahiers de Culture et Démocratie, 03, Brussel, 2011, p. 8-9.*

9_ "In de meest brede zin, kan cultuur beschouwd worden als een geheel van onderscheiden spirituele, materiële, intellectuele en emotionele kenmerken van de samenleving of van een maatschappelijke groepering. Cultuur geeft aan de mens de capaciteit om over zichzelf na te denken. Dat maakt ons rationele, kritische en ethisch geëngageerde wezens. Het is door cultuur dat we de waarden onderscheiden en keuzes maken. Het is door cultuur dat de mens zich uitdrukt, onvermoeibaar op zoek gaat naar nieuwe betekenissen en werken creëert die hem overstijgen." Unesco, Verklaring van Mexico over culturele diversiteit, 1982.

10_ Marie-Claude Blais, Marcel Gauchet, Dominique Ottavi, *Qu'est-ce qu'une culture commune?* in *Pour une philosophie politique de l'éducation*, Bayard, 2002, p. 189-205.

11_ Céline Romainville, Marie Poncin, *Culture et vous? Dossier d'information sur le droit à l'épanouissement culturel*, Culture et Démocratie, Brussel, 2009, p. 7.

In dit artikel wordt de invulling van de sociale dimensie binnen het cultuurbeleid van de Franse Gemeenschap onder de loep genomen met een specifieke aandacht voor de Brusselse context. De problemen die zich stellen rond de toegang tot cultuur, de manier waarop mensen met cultuur, culturele diversiteit en bemiddeling omgaan, zijn gelijkaardig in de meeste hedendaagse grootsteden die geconfronteerd worden met breuklijnen op economisch, sociaal en cultureel vlak. Om die breuklijnen te dichten, wordt ook in andere grootsteden ingezet op het bevorderen van de deelname aan culturele activiteiten, sociale integratie en onderwijs.

Eerst en vooral verduidelijken we hoe cultuur in dit artikel wordt benaderd. Vervolgens zoeken we naar een gepaste definitie voor cultuurbemiddeling, hoewel dat gezien het grote aantal betekenissen en de beladenheid van de term een gevaarlijke onderneming is. Nadien gaan we dieper in op de tendensen met betrekking tot cultuurbemiddeling die zich de laatste veertig jaar hebben voorgedaan in het cultuurbeleid van de Franse Gemeenschap. We sluiten af met enkele open vragen, gezien er in dit complexe verhaal voorlopig meer vragen dan antwoorden zijn.

Wat verstaan we onder cultuur?

Vooraleer we het verder hebben over cultuurbemiddeling, moet eerst de term cultuur uitgeklaard worden. Tijdens de eerste rondetafel⁷ van Culture et Démocratie over de verhoudingen tussen cultuur en onderwijs, hebben we geprobeerd te preciseren wat we kunnen verstaan onder de term cultuur. Antropologe Anne-Marie Vuilleminot opende de discussie door te stellen dat "er buiten cultuur niets is". Voor haar is dat 'niets' absoluut, totaal en radicaal. Nochtans, zo zei ze, beschouwen onze westerse samenlevingen cultuur als een luik binnen de geschiedenis van de samenleving, naast andere domeinen zoals ecologie, politiek,... Deze vooronderstelling heeft bepaalde **classificaties** tot gevolg zoals hoge cultuur/lage cultuur, traditionele cultuur/hedendaagse cultuur die leiden tot een hoogst elitaire opvatting van cultuur. Vertrekkend vanuit de diversiteit binnen elke cultuur, stelt Vuilleminot de volgende definitie voor: de gedeelde afbeeldingen, voorstellingen, ervaringen, symbolen en gebruiken binnen sociale groepen die deel uitmaken van een **dynamisch systeem**⁸. Haar omschrijving is sterk gelijklopend met de definitie uit de Verklaring van Mexico (1982)⁹. Cultuur heeft in deze definitie ook betrekking op levenswijzen, fundamentele rechten, waardesystemen, tradities en religie en wordt begrepen als **een manier om in de wereld te staan**, als "dat wat in staat stelt te weten wie men is en waaruit men voortkomt" zoals socioloog Marcel Gauchet¹⁰ het omschreef. **Cultuur is dus divers en meervoudig**, maakt deel uit van **tijd en ruimte**, van **wat nagelaten en ervaren wordt**, van **legitimiteit** en van **avontuur**, van **erfenis en creatie**. Die diversiteit "uit zich in de verscheidenheid aan identiteiten die samen gemeenschappen of samenlevingen karakteriseren. Deze culturele diversiteit is voor de menselijke soort even belangrijk als de biodiversiteit is voor het leven"¹¹. Het is vanuit deze omschrijving van cultuur dat we het thema van cultuurbemiddeling benaderen.

Cultuurbemiddeling: waarover gaat het?

Het gebruik van de term **cultuurbemiddeling** heeft geleidelijk aan ingang gevonden. Cultuurbemiddeling duidt op een geheel van activiteiten, middelen en ontwikkelingen die sterk van elkaar verschillen op het vlak van doelstellingen en missie, werkdomeinen, en methodieken. In bemiddeling zit de idee van tussenruimte, overeenstemming, zelfs verzoening. In elk geval van een **aanpassing**. En 'cultuurbemiddeling' veronderstelt natuurlijk dat die bemiddeling zich afspeelt binnen het culturele domein. Bij haar tussenkomst tijdens de vijfde rondetafel van Culture et Démocratie, gewijd aan cultuurbemiddeling (november 2010 in het Musée des Beaux-Arts de Mons (BAM)), stelde Marie-Christine Bordeaux, professor in informatie- en communicatiewetenschappen aan de Universiteit van Grenoble, dat het onmogelijk is een eenzijdige definitie te geven van cultuurbemiddeling aangezien de term in de praktijk op verschillende manieren invulling krijgt. Volgens haar zou men kunnen zeggen "*dat er bemiddeling is wanneer er een derde partij optreedt die betekenis geeft*". De Angelsaksische culturele wereld, pionier in deze materie, gebruikt meestal de term *interpretation* om de werking van cultuurbemiddeling te duiden¹². Bemiddeling, zo voegt ze eraan toe, "*is een constructie die mensen, artistieke producties en concepten samenbrengt. Het gevaar is dat ze enkel een simpele tussenpersoon is die opgelegd wordt. Een geslaagde bemiddeling richt zich niet op het veranderen van een mening, maar op het stellen van vragen. Het doel van de bemiddeling is niet enkel de spreading van cultuur, maar het samen bouwen aan het culturele leven. Op die manier gaat cultuurbemiddeling het debat aan over kunst, iets wat nu vaak ontbreekt, zelfs in de musea*"¹³. Over cultuurbemiddeling spreken is het hebben over de **strategieën en middelen** die worden ingezet om de **toegang** tot of beter nog de **ontmoeting** met cultuur en kunst mogelijk of gemakkelijker maken, en dat op alle mogelijke manieren en in alle culturele domeinen, erfgoed, monumentenzorg of creatie. Belangrijk daarbij is om de methodieken die in het verleden al zijn toegepast en die de theorie en praktijk van vandaag hebben beïnvloed niet uit het oog te verliezen. We schetsen hieronder kort de evoluties.

12. Hierover is het verslag van de Déjeuner thématique # 09, georganiseerd door de Concertation des Centres culturels bruxellois op 25 oktober 2012 in Espace Senghor, interessant om lezen. Daarin wordt een handig overzicht gegeven van de verschillende definities van cultuurbemiddeling in Frankrijk, Canada en de Angelsaksische landen. <http://www.centresculturelsbruxellois.be/009-Passeurs-de-culture>.

13. *L'indispensable révolution. Culture et création au cœur de l'enseignement*, in Cahiers de Culture et Démocratie, 03, Brusel, 2011, p. 46.

Het kader: democratisering van cultuur versus cultuurdemocratie

In België en meer specifiek in de Franse Gemeenschap (net zoals in Frankrijk, Canada en een beetje afwijkend in de Angelsaksische landen), hebben de opvattingen en de gebruiken rond cultuurbemiddeling een **gefaseerde evolutie** doorgemaakt. In eerste instantie vertrok men vanuit de wil om een **zo breed mogelijke toegang** te geven tot een cultuur die als legitiem werd beschouwd en bijdroeg **tot de constructie van een nationale gemeenschap**. In de Franse Gemeenschap formaliseerde die eerste stap zich in de jaren '60 met de idee van cultuur voor iedereen of de democratisering van cultuur. Zoals de auteurs van *"Culture et Vous?"*, een publicatie van Culture et Démocratie, het stellen, gaat het bij die idee van **democratisering van cultuur** over *"het ontplooien van de middelen die zich richten op een brede toegankelijkheid tot cultuur. Dat doel wordt bereikt via het onderwijs en in het bijzonder via het kunstonderwijs, door het activeren van culturele spelers die verder van de steden liggen, en via het opheffen van financiële drempels, door betaalbare prijzen aan te bieden"*¹⁴. Vanuit deze visie is een belangrijke taak weggelegd voor de politiek, door middel van het onderwijs- en cultuurbeleid dat gevoerd wordt.

Het concept **"cultuurdemocratie"** vond pas later ingang en baseert zich op de idee dat elk menselijk wezen een **drager van cultuur** is en dat het hem/haar toekomt daar te kunnen op terugvallen. Cultuurdemocratie betekent cultuur "van iedereen, door iedereen" en belichaamt kortom de idee van **cultureel pluralisme**. Cultuur is vanuit deze visie meer dan een erfenis en erfgoed van een (nationale) gemeenschap (of met andere woorden de veruiterlijking van een dominante sociale klasse). Cultuur is iets levends dat gecreëerd wordt door de bevolking in al haar verscheidenheid. Democratisering van cultuur en cultuurdemocratie zijn met elkaar verbonden. Toegang hebben tot cultuur kan enkel begrepen worden als een **actieve participatie van iedereen**, waarbij rekening gehouden wordt met de eigen cultuur: *"Sinds de jaren '60 heeft Franstalig België een cultuurbeleid opgebouwd dat gebaseerd is op de complementariteit, en zelfs op de tegenstelling tussen de concepten "democratisering van cultuur" en "cultuurdemocratie". Er werd een geheel van publieke actiemiddelen ontwikkeld rond de problematiek van cultuurdemocratie en "éducation permanente"*¹⁵. *Belangrijke delen van de publieke actie behoren volledig toe aan het domein van het cultuurbeleid, terwijl die in andere landen onder de bevoegdheid van stadsbeleid of sociaal beleid vallen"*¹⁶.

14_ Céline Romainville, Marie Poncin, op.cit., p.12.

15_ In het cultuurbeleid van de Fédération Wallonie-Bruxelles is het departement "Jeunesse en éducation permanente" opgenomen naast vijf andere departementen, onderverdeeld volgens kunstdisciplines ("arts de la scène", "lettre et livre", ...). Letterlijk vertaald betekent *éducation permanente*, permanente vorming. In de praktijk kan het departement het best vergeleken worden met de socioculturele sector in Vlaanderen. Voor meer informatie: www.culture.be

16_ Jean-Louis Genard, *Démocratisation de la culture et/ou démocratie culturelle ? Comment repenser aujourd'hui une politique de démocratisation de la culture*, in 50 ans d'action publique en matière de culture au Québec, Colloquium HEC Montréal, 4-5 april 2011. Online: http://www.gestiondesarts.com/fileadmin/media/PFD_seminaires/Genard.pdf

17_ *Education permanente*, als concept en culturele methode, vindt haar wortels in de *éducation populaire* die een rol heeft gespeeld bij de culturele en sociale emancipatie van de arbeiders vanaf de jaren '20. De toename en de diversifiëring van de verenigingen noopt in 1971 tot de aanneming van een nieuw koninklijk besluit dat de erkenning en de ondersteuning van deze organisaties zowel op regionaal als op nationaal vlak mogelijk maakt. Het is dan dat voor het eerst in teksten de term *éducation permanente* verschijnt, die alle burgers wil bereiken, en niet meer enkel de zogenaamde "volksklassen". <http://www.educationpermanente.cfwb.be>

18_ Op dit moment zijn bijna 250 verenigingen erkend in het kader van het decreet van 2003. <http://www.educationpermanente.cfwb.be>. In 2011 realiseerde de sector *Jeunesse et Education permanente* bijna 35% van de culturele uitgaven in de Franse Gemeenschap en binnen die sector, kreeg *Education permanente* bijna 54% van de beschikbare middelen, of 51 miljoen euro. *Fédération Wallonie-Bruxelles, Focus Culture 2011, Faits et tendances*, juni 2012.

19_ <http://www.educationpermanente.cfwb.be>

20_ Jean-Louis Genard, *Controverses à propos de la démocratisation de la culture en Belgique francophone depuis les années 60*, in *Territoires contemporains*, april 2013. Online: tristan.u-bourgogne.fr/CGC/publications/democratiser.../JL_Genard.html

Sinds de Franse Gemeenschap in 1970 de bevoegdheid kreeg om haar eigen cultuurbeleid te bepalen, werd cultuurdemocratie toegewezen aan de organisaties gesubsidieerd onder *éducation permanente*, dat qua denkbeelden dicht aanleunt bij de *éducation populaire*¹⁷. Het decreet van 17 juli 2003 omschrijft in de opdracht van organisaties die onder de *éducation permanente* vallen dat die organisaties moeten bijdragen tot het vormen van kritische, participatieve burgers, die de capaciteiten bezitten tot het maken van analyses, keuzes, acties en evaluaties, die een verantwoordelijke houding moeten aannemen en die actief moeten deelnemen aan het sociale, economische, culturele en politieke leven. Op die manier werken deze verenigingen aan het ontwikkelen van actief burgerschap¹⁸. Een aantal onder hen besteedt bijzondere aandacht aan mensen in armoede. *Education permanente* in de Franse Gemeenschap "blijft in vele opzichten uniek in Europa. Zowel door haar aanpak, als door haar aansluiting bij de culturele sector en door haar erkenning en structurele ondersteuning door de overheden. De originaliteit van deze aanpak sluit bovendien aan bij de bezorgdheid en de uitdagingen die in België en in Europa gedeeld worden door "niet-formeel onderwijs", "opleiding tot burgerschap" of "levenslang leren"¹⁹.

Uit al het voorgaande blijkt dat de volledige sector van de *éducation permanente* zich inschrijft in een brede logica van cultuurbemiddeling waarbinnen de problematiek van de toegang tot en de participatie aan cultuur (in een brede en pluralistische betekenis) opgevat wordt als een **emancipatieproces** en de opbouw van een **actief, autonoom en kritisch burgerschap** door iedereen²⁰.

21_ Deze initiatieven komen op in de jaren '20-'30 van de twintigste eeuw in musea, pioniers door hun statuut dat voornamelijk gericht was op het patrimonium. Nicole Gesche-Konig brengt in herinnering dat de egyptoloog Jean Capart (1877-1947) na een reis door de Verenigde Staten besloot dat de dubbele functie van een museum voor de ene wetenschappelijk en onderzoeksgericht was, dus naar binnen gekeerd, en voor de andere had het museum een functie van openheid en communicatie, en dus naar buiten gekeerd. In werkelijkheid hadden de conservatoren zich in het begin van de twintigste eeuw al volledig toegelegd op gegidste bezoeken. Nicole Gesché-Koning, *L'éducateur muséal concepteur d'exposition. Etat de la situation en Europe*, Brussel, 2005, p. 11.

22_ Bij zijn tussenkomst tijdens het colloquium georganiseerd door Culture et Démocratie in november 2008 getiteld « *La culture au cœur de l'enseignement, un vrai défi démocratique* », stelt Alain Kerlan (filosoof en professor aan de Université Lumière Lyon2) de excessieve cultuurconsumptie die georganiseerd wordt door scholen in vraag. Hij voelt meer voor een trage en geduldige opbouw van een echte esthetische ervaring. *Les Cahiers de Culture et Démocratie, 02, Actes du Colloque « La culture au cœur de l'enseignement, un vrai défi démocratique »*, Brussel, 2009, p. 30-39.

Eerste vormen van cultuurbemiddeling: openheid en sensibilisering

In een context waarin de overheden willen inzetten op de democratisering van cultuur en op de ontwikkeling van een cultuurdemocratie, ontwikkelen de (culturele en andere) instellingen strategieën die meer **openheid** creëren naar hun vertrouwd publiek of naar nieuwe publieken. Organisaties zetten om verschillende redenen in op hun publieksbeleid. Enerzijds met het oog op een budgettair evenwicht op korte, middellange en lange termijn, en anderzijds om te bouwen aan de democratisering van cultuur. Deze visie heeft zich de laatste decennia op spectaculaire wijze verspreid over de culturele en andere sectoren. Een groot aantal culturele instellingen creëerde vanuit die gedachte een **specifieke afdeling** die zich bezig houdt met de publieken van de culturele instelling. Oorspronkelijk met uiteenlopende benamingen als educatieve dienst, culturele dienst,... en nu publiekswerking of publieksdepartement. De positionering van de afdeling binnen het organigram, het (vaak beperkte) aantal werknemers en de middelen die het krijgt om de missie te volbrengen, zijn vaak even divers als het (meestal onzekere) statuut van de werknemers die aangeworven worden voor de communicatie-, educatie- en sensibiliseringstaken.

Zoals in heel wat andere Europese landen zijn ook in België de eerste vormen van cultuurbemiddeling terug te vinden bij **musea**. Die boden vanaf het begin van de twintigste eeuw gegidste bezoeken en conferenties aan aan hun vast publiek²¹. Vanaf de jaren '60 ontwikkelden en diversifieerden deze activiteiten zich en verchoof de aandacht naar **scholen en leerkrachten** in de vorm van actieve bezoeken, workshops, pedagogische mappen en studiedagen voor leerkrachten. De musea boden tegen elkaar op op vlak van inventiviteit en het onderwijs reageerde massaal, mede door de **aantrekkelijke toegangsprijzen**. In eerste instantie werd de nadruk gelegd op toelichting en overdracht van informatie. Men ontdekte dat men met deze aanpak het ontwikkelen van een persoonlijke en kritische houding van de bezoekers misliep, en dat er geen ruimte werd gelaten voor de emoties en het plezier van de bezoekers²².

Voor de **theatersector** is cultuurbemiddeling het resultaat van een zoektocht naar een manier om zich zo breed mogelijk open te stellen voor een publiek dat reageert op en aan de slag gaat met wat het ziet. In de Franse Gemeenschap uit die zoektocht zich in grote mate, maar niet exclusief, in het **Actietheater**, dat via theater een stem wil geven aan de meest kwetsbaren van de samenleving: *“Actietheatergezelschappen maken en spelen voorstellingen waarbij ze hun publiek actief proberen te betrekken. Het is hun missie om dagelijks op zoek te gaan naar nieuwe manieren om een relatie aan te gaan met hun publiek. Dat doen ze door collectieve creatieprocessen aan te gaan en soms het publiek zelf een stem te geven op het podium. Via hun theatertaal brengen de gezelschappen die publieken onder de aandacht die anders veroordeeld zijn tot een plaatsje in de schaduw: zij die vergeten en onderdrukt worden, zij die op zichzelf aangewezen zijn, zij die door het leven gaan zonder opvangnet en uiteindelijk tussen de mazen vallen”*²³. Het Centre du Théâtre-action, gesubsidieerd door de Franse Gemeenschap, verenigt vandaag een twintigtal gezelschappen die op nationale en internationale schaal werken, onder meer het **Brocoli Théâtre**, dat in Sint-Joost-ten-Node gevestigd is, een van de meest multiculturele gemeenten van Brussel. De voorstellingen van Brocoli Théâtre, die zich baseren op de diversiteit die Brussel kenmerkt, richten zich op publieken die men zelden of nooit in de theaters ziet²⁴. In andere theaters die werken aan de toegankelijkheid en openheid van hun huis, wordt – met wisselende intensiteit en inventiviteit – eerder ingezet op inleidingen en ontmoetingen met de acteurs of de regisseurs, in de zaal of buiten het theater.

23_ www.artscene.cfwb.be

24_ <http://brocolitheatre.be>

Brocoli Théâtre Een raam op de Andere

Brocoli Théâtre wordt sinds 1984, drie jaar na de oprichting van de vzw, als actietheatergezelschap gesubsidieerd door de Franse Gemeenschap. Het is gegroeid uit de beweging van het actietheater, dat in de jaren '60 ontstond in Frankrijk, toen enkele Franse regisseurs het gesubsidieerde podiumkunstenveld in vraag stelden. Ze constateerden dat de bestaande instellingen enkel de geprivilegieerde lagen van de bevolking bereikten. De beweging pleitte voor het opnieuw tot leven wekken van theater, door theater te maken met en voor alle burgers, ongeacht hun sociale klasse. De burger krijgt via cultuur een stem, en theater kan op die manier bijdragen aan het vormgeven van de samenleving.

Brocoli zet vanuit deze visie in op twee niveaus van creaties. Enerzijds ondersteunen ze de creatie van

professionele voorstellingen, waarbij kunstenaars met een migratieachtergrond alsook amateurkunstenaars een stem krijgen. *“De voorstellingen van Brocoli zijn op een bepaalde manier een raam op de Andere, de Brusselaar van moeilijk te bepalen origine, die we op straat kruisen en van wie we niet veel weten.”* Anderzijds zetten ze creatieprocessen op met kinderen, jongeren en volwassenen uit hun netwerk binnen het verenigingsleven. Op die manier bereiken ze mensen die anders nooit naar theater gaan en bieden ze hen de kans om hun eigen creatieproces te beleven. Dergelijke processen worden begeleid door professionele kunstenaars, die zo dan weer een kans krijgen om bij te dragen aan de samenleving. *“Brocoli droomt van theater waarin de professionele voorstellingen en de voorstellingen die gegroeid zijn uit workshops met dezelfde interesse bekeken worden.”*

In de **muziekwereld** zijn de pioniers op het vlak van cultuurbemiddeling **Jeunesses Musicales**, opgericht in 1940 door Marcel Cuvelier, directeur van de Société Philharmonique, en de Médiathèque, gesticht in 1953 en sinds kort **Point Culture**. De opera's en orkesten volgden later, in de jaren '90. Zij lieten zich inspireren door Angelsaksische voorbeelden die al enkele decennia heel bedreven waren in het sensibiliseren van hun publiek. Op initiatief van Gerard Mortier zette **De Munt** meer en intensiever in op het creëren van een open huis, waarbij ze zich voornamelijk richtten op jongeren en de schoolgaande jeugd. De educatieve dienst van De Munt, nu Publiekswerking, werd in 1992 opgericht op initiatief van Bernard Focroulle. Net zoals in de andere creatieve sectoren die we hierboven bespraken, is de ambitie dubbel: naast het bevorderen van een zo breed mogelijke toegankelijkheid tot alle vormen van kunst en cultuur door hun codes en taalgebruik toe te lichten, wil men eveneens inzetten op het bevorderen van een actieve en kritische houding bij de toeschouwer.

Verbreding, participatie en wisselwerking: de uitdaging van interculturaliteit

Rond het jaar 2000 is een evolutie merkbaar in de aanpak van musea, theaters, dansgezelschappen, muziekinstellingen en opera's. Cultuurbemiddeling neemt steeds meer de vorm aan van het **actief laten participeren van (toekomstige) publieken in een creatieproces**, met als doel het creëren van een publieke voorstelling. Deze evolutie ontstond vanuit de idee dat het kennen van kunstwerken (in de breedst mogelijke zin van het woord, dus ook beeldende kunst, opera, theater, muziek,...) niet voldoende is. Om een band te creëren met het publiek is het even belangrijk dat het actief kan deelnemen, beleven en creëren.

Deze evolutie kan daarenboven gelinkt worden aan een opkomende bezorgdheid over de **sociale integratie van kwetsbare groepen**. De oorsprong van die bezorgdheid ligt enerzijds bij het subsidiebeleid dat subsidies meer en meer verbindt aan een aantoonbare publieksverbreding, en anderzijds bij mecenasen, stichtingen of andere schenkers die omwille van diverse redenen (verantwoording van hun investering, een ethisch verantwoord imago) activiteiten verkiezen die zich richten op kwetsbare groepen. Het zijn echter ook de culturele instellingen en actoren zélf die hun artistiek werk willen verbinden met de sociale werkelijkheid waarin ze werken.

De bewustwording van de groeiende culturele diversiteit werpt vragen op op het vlak van integratie van die nieuwe bevolkingsgroepen, vooral in Brussel²⁵. De steeds duidelijker wordende breuklijnen in het economische en sociale weefsel, zetten de culturele sector ertoe aan steeds meer aandacht te hebben voor het sociale aspect binnen hun culturele en artistieke werking. Ze richten zich tot nieuwe publieken die *kwetsbare publieken*, *moeilijk te bereiken publieken* of zelfs *non-publieken* genoemd worden. Concreet gaat het om personen met een handicap of psychiatrische problemen, personen die in armoede leven, en allen met een heel verschillende culturele bagage. De projecten zijn vaak geïnspireerd op de

²⁵ Zie hiervoor de tussenkomst van Eric Corijn, *Ecoles, cultures, ville et territoires. Etat des lieux*, in *La culture au cœur de l'enseignement. Un vrai défi démocratique ? Actes du colloque du 17 novembre 2008, Cahiers de Culture et Démocratie, 02*, Brussel, 2009, p. 10-15. Over culturele diversiteit in Brussel: Eric Corijn, Eefje Vloeberghs, *Brussel! , Stadsschriften*, Vubpress Brussel, 2009, p. 170-176.

26_ De CEC, *Centres d'expression et de créativité*, zijn de laatste jaren in aantal sterk toegenomen in de Franse Gemeenschap en in Brussel (159 op dit moment). Het zijn permanente structuren en geprivilegieerde ruimtes voor amateurkunstenaars en ze stellen verschillende ateliers ter beschikking voor een groot aantal kunstdisciplines. Ze richten zich tot alle publieken van alle leeftijden en ontwikkelen hun activiteiten in verbondenheid met de sociale, economische en culturele context van de betrokken bevolkingsgroepen. Door een creatieve aanpak en door zich nadrukkelijk te richten op hun omgeving, realiseren ze socio-artistieke projecten en projecten waar de burgers aan het woord komen.

27_ Citaat uit het onderzoeksrapport dat opgesteld is naar aanleiding van de studiedag *La médiation culturelle. Effet de mode, mission ou nécessité ?*, op 4 februari 2013 in Théâtre Les Tanneurs.

Community projects die al geruime tijd in de Angelsaksische en Scandinavische wereld bestaan. Ze richten zich zelden tot grote groepen mensen die een bepaalde culturele achtergrond hebben, maar focussen eerder op de **wijk rond de culturele instelling** en spreken de buurtbewoners van die instelling, in al hun diversiteit, aan. Deze methodieken vertrekken vanuit een nood aan meer wisselwerking en het delen van ervaringen en vaardigheden. Binnen die methodieken is er plaats voor de eigen culturele ervaringen van elke deelnemer²⁶. Niet zelden verlaten culturele instellingen hun huizen om de bewoners van de wijk te ontmoeten, waarna ze die buurtbewoners in het culturele huis ontvangen. Inventiviteit staat centraal. Culturele instellingen stellen tijd en ruimte ter beschikking zodat iedereen zijn culturele eigenheid kan beleven en zich kan openstellen voor de ander. Op die manier wordt de **artistieke nieuwsgierigheid** van de deelnemers getriggerd en ontwikkeld en wordt een mentale ruimte gecreëerd waarbinnen nieuwe **sociale verbindingen** kunnen ontstaan. In één beweging worden zowel de duur van de bemiddeling (lange samenwerkingen in plaats van kortstondige interventies), de plaats en de vorm aangepast. Ook de **bemiddelaars** veranderen: het zijn veeleer kunstenaars dan tussenpersonen, die zich omwille van hun expertise eerder opstellen als compagnons in een gemeenschappelijk creatief avontuur. Thierry Thieû Niang verwoordde het naar aanleiding van het project *Personne(s)* als volgt: "*De regisseur is niet langer een almachtige koning, maar een lid, zonder twijfel het belangrijkste, van een familie die samen wil creëren, zonder dat wat dan ook van iemand afgenomen wordt*"²⁷.

De buurtwerking van Théâtre Les Tanneurs

Vanaf de oprichting in 1999 vond Théâtre Les Tanneurs het belangrijk open te staan voor de buurt en de banden aan te halen met de buurt. Het theater ligt midden in de Marollen, een wijk die rijk is aan sociale en culturele diversiteit. Het gaat er voor Les Tanneurs niet alleen om voor betaalbare toegangsprijzen te zorgen en om samen te werken met de buurt, maar er wordt ook ingezet op ontmoetingen met kunstenaars en op de manier waarop zij vandaag hun kunst maken. Op dit moment krijgt de relatie met de buurt vorm door acht voorstellingen die met de buurtbewoners gemaakt worden (Projet-Quartier), door het oprichten van een comité van toeschouwers, door de workshop *Traces*, door andere workshops met kunstenaars die met hun voorstelling te gast zijn bij Les Tanneurs, door *Pass A l'acte* en door het ingaan op vragen van scholen en verenigingen,...

Een van de meest recente voorbeelden van samenwerking met de buurt is het verschijnen van *Jeux d'écriture* (Editions du Cerisier), een bundeling van teksten over de workshops die Laurence Kahn gegeven heeft in het rusthuis "Aux Ursulines" en bij het Pacheco-instituut. Elke workshop begon met woordenassociaties; die woorden brachten zinnen voort, en die zinnen vormden teksten. De zinnen staan in het boek zoals ze tijdens de workshops bedacht zijn. Zo vormen ze sporen en getuigenissen. In dit specifieke project, net zoals in alle projecten van Théâtre Les Tanneurs, vereiste het werken met de buurt dat verschillende interesses gecombineerd werden: die van het theater, die van de kunstenaars en workshopbegeleiders, die van de institutionele partners en die van de deelnemers. Het is zaak om alles op elkaar af te stemmen door voortdurend open te staan voor nieuwe initiatieven.

28_ Volgens Les Tanneurs willen ze met die projecten een ontmoeting mogelijk maken tussen amateurkunstenaars die hun creativiteit willen verkennen, kunstenaars die geïnteresseerd zijn in een dergelijk project dat ze willen integreren in hun professionele loopbaan, en het publiek. www.lesanneurs.be

29_ <http://www.halles.be/fr/157/artistes-Hnonym>

Een aantal voorbeelden die aangehaald zijn tijdens de studiedag in **Théâtre Les Tanneurs**, getuigen van de wil om verscheidenheid te zien als een troef en niet als een obstakel. De projecten die Les Tanneurs de laatste tien jaar heeft opgezet onder de noemer "*Projets-Quartiers*" laten die nieuwe vormen van cultuurbemiddeling zien. Kenmerkend voor de projecten is de plaats die ontmoeting en kennismaking tussen het theater en de buurt krijgt in het creatieproces. Het doel is het smeden van sterke banden met de buurt, om van daaruit op lange termijn te kunnen samenwerken²⁸. Tijdens het seizoen 2011-2012 ontstond zo het project *Personne(s)* van Thierry Thieû Niang. De voorstelling kreeg de *Prix de la critique théâtrale* in de categorie "Beste dansvoorstelling", wat (mocht dat nog nodig zijn) bewijst dat een grote artistieke ambitie perfect samengaat met projecten waarin amateurkunstenaars en professionelen samenwerken. De website van de **Hallen van Schaarbeek** geeft onder het submenu *médiation culturelle* aan dat de instelling en de nieuwe directie het werk dat ze lang geleden begonnen zijn, om "*kunstenaars en bevolkingsgroepen dichter bij elkaar te brengen, door een nieuwe soort relatie op te zetten tussen de culturele creatie en het grote aantal mensen die minder geneigd zijn een theaterzaal binnen te stappen*"²⁹ willen verder zetten.

Article 27 Brussel, acties rond cultuurbemiddeling

De cultuurbemiddeling waar Article 27 op inzet, geeft aan iedereen die zich in moeilijke leefomstandigheden bevindt, de vrijheid om deel te nemen aan het culturele leven. Concreet heeft de organisatie een netwerk opgezet met 153 sociale en 161 culturele organisaties waar ze ruimte voor reflectie over cultuur en voor activiteiten rond cultuur voorziet.

Article 27 geeft aan het publiek van sociale organisaties de mogelijkheid om samen met hen

- de kunstwerken te ontdekken en de betekenis ervan te achterhalen (door workshops en uitwisselingsmomenten)
- regelmatig toegang te hebben tot een heel divers cultureel aanbod (30 tot 40 000 tickets per jaar)
- ruimte voor kritische reflectie te voorzien (700 ontmoetingen of projecten die gedragen worden door sociale organisaties op basis van de voorstellen door culturele partners en verspreid door Article 27)
- culturele comités en artistieke workshops te organiseren waarvan de invulling bepaald wordt door de deelnemers

- het resultaat zichtbaar te maken in de openbare ruimte.

Article 27 onderscheidt zich van de andere organisaties doordat ze zich verbindt met de sociale sector om hen te overtuigen dat het recht op cultuur even belangrijk is als het recht op gezondheidszorg of het recht op huisvesting. Daarnaast haalt Article 27 ook de banden aan met de culturele sector om hen te overtuigen van de noodzaak om open te staan voor nieuwe publieken (wat verder gaat dan het financieel toegankelijk maken van hun huis, uitwisselingen tussen publiek en kunstenaars stimuleren, ruimte voorzien voor bijdragen van het publiek,...). De originaliteit van Article 27 uit zich in het stimuleren en begeleiden van projecten en reflecties, en het onder de aandacht brengen van interessante projecten uit de culturele sector. Elk jaar realiseert Article 27 ontmoetingen in de vorm van uitwisselingsmomenten of vormingen voor toekomstige cultuur- en/of sociale werkers. Om de werking efficiënt te laten verlopen, heeft de organisatie enkele communicatie- en pedagogische tools ontwikkeld.

32_ Sinds januari 2005 hebben de *Soirées du Monde en Scène* meer dan 250 kunstenaars op heel verschillende plekken in Brussel ontvangen. Het gaat om kunstenaars, muzikanten, dansers van diverse afkomst: Afrikanen, Aziaten, Zuid-Amerikanen, Europeanen, Balkanezen, Zinnekes,... Dit openbaar en muzikaal nomadenlaboratorium, opgericht door het CBAI, is de ideale gelegenheid om nieuwe artistieke praktijken in de kijker te zetten, ervaringen met elkaar te confronteren en onverwachte ontmoetingen te stimuleren. <http://www.cbai.be/page/258/monde-en-scene>.

33_ De naam van de organisatie verwijst naar het artikel 27 van de Universele Verklaring van de rechten van de mens. "Een ieder heeft het recht om vrijelijk deel te nemen aan het culturele leven van de gemeenschap, om te genieten van kunst en om deel te hebben aan wetenschappelijke vooruitgang en de vruchten daarvan." Dit artikel is voor de organisatie een doel dat ze willen bereiken en een manier om de acties die ze ondernemen te ontwikkelen. Voor Article 27 kadert dit artikel binnen het respect voor de waardigheid van de mensen, voor gelijkheid, voor vrijheid, voor sociale gerechtigheid en natuurlijk binnen het recht om vrij deel te nemen aan het culturele leven.

30_ <http://www.halles.be/nl/160/632/>

31_ Het Centre Bruxellois d'Action Interculturelle (CBAI) stelt zichzelf voor als een organisatie die opgericht is in 1981 vanuit de ervaring met migratie en ballingschap en vanuit een burgerlijke passie voor een stadsgewest, Brussel, dat multicultureel geworden is. Hun werk rond interculturaliteit is een geheel van praktijken, van knowhow, van individuele en collectieve aanpakken die inzetten op ontmoeting, samenwerking en onderhandeling. Het CBAI is een contactpunt voor initiatieven en producties met interculturele inslag. www.cbai.be.

Als rechtstreekse opvolgers van de wijkprojecten *Voisins* en *Super Voisins*, "zal het project *Foire-Attraction* in het voorjaar van 2014 amateurkunstenaars en beginnende kunstenaars of kunstenaars in opleiding samenbrengen, in dezelfde filosofie waarbinnen de Hallen ook haar wijkwerking en haar uitstraling binnen de hoofdstad met elkaar vermengt"³⁰.

Deze nieuwe vormen van cultuurbemiddeling zijn niet uitsluitend het werk van culturele instellingen. Organisaties die specifiek de opdracht gekregen hebben om rond (inter)culturele bemiddeling te werken, nemen een belangrijke plaats in binnen de Franse Gemeenschap. Het **CBAI** (Centre Bruxellois d'Action Interculturelle), dat een interculturele opdracht toebedeeld kreeg, werkt aan het opzetten van netwerken tussen kunstenaars en makers afkomstig uit alle verschillende culturen die in Brussel aanwezig zijn. De organisatie omschrijft zichzelf als "een plaats die het opzetten van projecten en manifestaties ondersteunt en die de dynamiek weergeeft van de rijkdom van een diverse samenleving. De interculturele actie is een kunstvorm die werkt "met" de diversiteit in plaats van "ertegen"³¹. Het CBAI organiseert colloquia, brengt het tijdschrift *L'agenda culturel* uit, zet artistieke projecten op zoals *Le monde en scène*³² en biedt tegelijk ook opleidingen in culturele bemiddeling aan. Ook het werk dat **Article 27**³³ sinds 1999 verricht, verdient de nodige aandacht. De bemiddelingsorganisatie is opgericht vanuit de noodzaak om het artistieke en culturele aanbod toegankelijk te maken voor de meest kwetsbaren door aangepaste prijzen te voorzien. Heel snel besloot Article 27 ook een **actieve en creatieve begeleiding** te voorzien voor die culturele bezoeken. De vzw organiseert een brede waaier aan artistieke activiteiten die erop gericht zijn de persoonlijke creativiteit van de deelnemers te voeden. Daarnaast draagt Article 27 ook actief bij aan de reflectie over culturele

bemiddeling en haar uitdagingen³⁴. Een ander platform dat inzet op bemiddeling in brede zin is La Médiathèque, dat sinds kort **Point Culture** heet. Door de grote ontwikkelingen in de manier waarop we met muziek omgaan, heeft Point Culture haar missie grondig moeten herdenken. Naast het uitlenen van verschillende media, zal Point Culture voortaan ook informatie en advies verstrekken over het culturele aanbod, culturele spreiding, cultuureducatie en cultuurbemiddeling, en dat over alle discipline grenzen heen. De nieuwe locatie van Point Culture moet een aangename **ontmoetings- en uitwisselingsplaats** worden. Point Culture wil een echte culturele schakel zijn en kreeg daartoe van de Franse Gemeenschap expliciet de opdracht om specifieke aandacht te besteden aan publieken die omwille van economische redenen moeilijk toegang hebben tot cultuur, aan leerkrachten en scholen, en aan het jonge publiek in het algemeen.

Met deze nieuwe evoluties heeft cultuurbemiddeling ook ingang gevonden in de onderwijswereld die, vooral in Brussel, geconfronteerd wordt met grote uitdagingen op het vlak van culturele en sociale integratie. Zo heeft **WIELS** bijvoorbeeld een uitgebreide socio-culturele werking opgezet in **nauwe samenwerking met scholen en de wijk**. Op die manier laat het kunstencentrum, dat in hoofdzaak een hedendaagse en vernieuwende programmering heeft, zien dat iedereen er welkom is en dat er een waaier aan artistieke en sociale ervaringen voor iedereen wordt aangeboden. Een van hun opvallendste projecten is Camping Wiels. Daarvoor werd samengewerkt met de kunsteducatieve vzw MUS-E Belgium en met Franstalige en Nederlandstalige basisscholen uit Vorst en Sint-Gillis.

³⁴ Zie hiervoor *Regards sur la Médiation culturelle à partir de l'Article 27 Bruxelles, Article 27 Pôle Bruxelles*, Brussel, 2011. www.article27.be.

Camping WIELS

Voor WIELS, een kunstencentrum gevestigd in een imposant gebouw in het hart van een volkswijk, is het samenbrengen van hedendaagse kunst, internationale uitstraling en lokale verankering een dagelijkse uitdaging die verschillende strategieën vereist. De gemeenschappelijke tuin *Mille Semences-Ceuppens*, het aan het werk zetten van jongeren uit de wijk of langetermijnrelaties ontwikkelen met het lokale verenigingsleven zijn daarvan enkele voorbeelden. *Camping WIELS* getuigt ook van de wil om een specifieke, bijna intieme band met de buurtbewoners op te bouwen. Voor dit project, dat al vijf keer heeft plaatsgevonden, bouwen twee klassen van scholen uit de buurt hutten in de brouwzaal. Dat gebeurt als afsluiter van enkele maanden van samenwerking met een kunstenaar die uitgenodigd werd op de school. Voor die kinderen, die zich vaak weinig of helemaal niet door de stad bewegen, is het een hele belevenis, een

reis naar een andere wereld... op nauwelijks enkele honderden meters van hun huis. Door onverwachte ontmoetingen te organiseren, probeert WIELS de horizonen van het publiek te verbreden, maar ook die van de kunstenaars, want dit soort van avonturen werkt verrijkend in de twee richtingen.

Het is helemaal niet van belang dat de kinderen door *Camping WIELS* grote kunstenaars worden of belangrijke theoretische kennis opdoen over een kunstenaar. Het gaat net om de belevenis en de mogelijkheid die de deelnemers hebben om hun idee over WIELS, over de wijk en over zichzelf bij te sturen. Door dit project wordt bij de deelnemers misschien wel het verlangen opgewekt om anders naar hun omgeving te kijken. Kunst wordt dus een medium dat helpt bij individuele expressie, emancipatie en de opwaardering van de publieke ruimte, op voorwaarde dat men de valkuilen van workshops en betutteling vermijdt.

35_ Op dit moment gaat het over le Rideau de Bruxelles, Théâtre Océan Nord, Théâtre Les Tanneurs en de KVS.

36_ Oorspronkelijk waren ze enkel bedoeld voor scholen die positief gediscrimineerd werden, maar sinds 2006 staan deze middelen voor alle scholen van het leerplichtonderwijs in de Franse Gemeenschap ter beschikking, zonder onderscheid.

37_ Dit programma richt zich tot Franstalige scholen in het Brussels Gewest, over alle onderwijsnetten heen, van het kleuteronderwijs tot het hoger onderwijs van het korte type. Het geeft de mogelijkheid om tijdens de schooluren projecten te ontwikkelen die inzetten op leesplezier, artistieke expressie en actief burgerschap. De projecten geven vaste vorm aan samenwerkingen tussen scholen en Brusselse organisaties (kunst, cultuur en socio-cultureel) met als doel de actieve deelname van de leerlingen, leerkrachten en kunstenaars. De projecten worden gekozen door onafhankelijke jury's die bestaan uit experts uit de wereld van het onderwijs en van de cultuur. www.cocof.irisnet.be/nos-competences/la-culture-a-de-la-classe.

38_ *Pourquoi des projets art-école ?* in *L'indispensable révolution. Culture et création au cœur de l'enseignement*, Cahiers de Culture et Démocratie, 03, Brussel, 2011, p. 17-26.

Een ander project dat onze aandacht verdient is **Pass à l'acte**, dat wordt gedragen door vier Brusselse theaterhuizen³⁵ die elk seizoen voor acht klassen uit het secundair onderwijs een traject ontwikkelen langs **theatervoorstellingen**. Met het project willen de huizen de manier waarop de jongeren naar de wereld van vandaag kijken en hoe ze die interpreteren, verfijnen. Naast het bijwonen van de theatervoorstellingen nemen de klassen ook deel aan theaterworkshops, ontmoeten ze de kunstenaars en maken ze zich stukje bij beetje de codes van het hedendaagse theater eigen.

Het beleid steunt deze initiatieven vooral via projectoproepen in het leerplichtonderwijs, buitengewoon onderwijs en het hoger onderwijs van het korte type. Sinds een tiental jaar financiert het beleid via projectmiddelen ook artistieke projecten die verwant zijn met cultuurbemiddeling. Het programma dat de **Cel Culture-Enseignement** van de Franse Gemeenschap (een samenwerkingsplatform tussen de ministeries van onderwijs en cultuur) heeft opgesteld in het kader van het decreet *Culture-Ecole* van 24 maart 2006 wil culturele en artistieke activiteiten in de scholen ondersteunen (leerplichtonderwijs en buitengewoon onderwijs)³⁶. Het programma *La Culture a de la classe* van de Franse Gemeenschapscommissie (Cocof), opgericht in 2000 onder de naam *Anim'action* richt zich tot de Franstalige scholen in het Brussels Gewest. Het geeft voorrang aan projecten die, vaak in de vorm van een artistieke residentie, jongeren actief willen laten deelnemen en aan projecten die focussen op het ontwikkelen van burgerschap³⁷. In scholen die geconfronteerd worden met specifieke moeilijkheden, betekenen deze projecten vaak méér dan enkel het aanbieden van een artistiek avontuur. Ze bieden bijkomende **mogelijkheden tot remediëring** op school en tot **sociale en culturele integratie**. Culture et Démocratie klaagt al lang de beperkte middelen aan, die verhinderen dat dergelijke projecten mogelijk zijn voor alle scholen en alle jongeren. Omwille van budgettaire limieten blijven ze nu vaak beperkt tot een nevenactiviteit in de schoolloopbaan van de leerlingen³⁸.

Cultuurbemiddeling: inzet, uitdagingen, patstellingen

Verklaren of problematiseren?

Cultuurbemiddeling heeft zich lange tijd beperkt tot het bijbrengen van de gangbare artistieke codes aan wie er nog niet mee vertrouwd was. Zelfs al wordt vandaag gebruik gemaakt van creatieve en participatieve praktijken en gaat cultuurbemiddeling ook over burgerschap, en zelfs al wordt er blijvend gewerkt aan het vernieuwen van de redeneringen en de methodieken van bemiddeling, toch blijft de ambitie om de artistieke codes door te geven levendig. Hoe kunnen we de **afstand dichten tussen toeschouwer en kunstwerk**, waarvan, zoals Michel de Reymacker, conservator van het BAM, het formuleert “*de taal zo vreemd lijkt? Hoe kunnen we die afstand dichten zonder te raken aan de ontegensprekelijk mysterieuze kant van het kunstwerk?*”³⁹ Emmanuel Wallon legt de nadruk op de wezenlijke **tweeslachtigheid van bemiddeling**: “*Het lijkt me interessant om deze ambitie en deze eigenlijke onmogelijkheid van cultuurbemiddeling aan te tonen: de afstand wegnemen in naam van de democratie en hem behouden in naam van de vervreemding van het kunstwerk*”⁴⁰. Daar zit precies de uitdaging en om de woorden van Marie-Christine Bordeaux te hernemen, “*een geslaagde bemiddeling richt zich niet op het veranderen van een mening, maar op het stellen van vragen*”⁴¹. Het is een manier om de toeschouwer tot wie de bemiddelaar zich richt te beschouwen als een autonome en gelijkwaardige gesprekspartner, met zijn eigen vragen en nieuwsgierigheden. Serge Saada zei op de studiedag in Les Tanneurs niets anders: “*De bemiddelaar moet niet op zoek gaan naar verzoening. Het publiek hoeft zich niet te verzoenen met de werken, het hoeft er ook geen goedkeuring van te krijgen. Het gaat er eerder om de werken in hen te laten leven, de manier waarop ze de werken in zich opnemen te veranderen en te peilen naar de gevoelens die de werken bij hen oproepen*”⁴². Het lijkt me goed dat de nieuwe methodieken in de bemiddeling meer dan ooit rekening houden met deze problematische dimensie die het mysterie van het werk wil bewaren en die tegelijk de vrijheid van de toeschouwer om alles te bekijken zonder alles te willen begrijpen niet aantast.

39. *L'indispensable révolution. Culture et création au cœur de l'enseignement*, Cahiers de Culture et Démocratie, 03, Brussel, 2011, p. 46.

40. Emmanuel Wallon, *Actes du colloque sur la médiation culturelle à La Manufacture, Lausanne, 19 novembre 2010, Méditer la médiation*, in *La scène culturelle dans les arts de la scène*, La Manufacture, Haute Ecole de théâtre de Suisse romande, Lausanne september 2011, p. 11-12.

41. *L'indispensable révolution*, op. cit., p. 47.

42. Serge Saada, *Et si on partageait la culture? Essai sur la médiation culturelle et le potentiel du spectateur*, Editions de l'attribut, Toulouse, 2011, p. 87.

43. Lees hierover het interview gepubliceerd in *La Scène* tussen Christian Ruby et Emmanuel Wallon. Hij benadert op een kritische manier de termen publiek en toeschouwer. Christian Ruby, Emmanuel Wallon, *Construction du public et implication du spectateur*, in *La Scène*, Voorjaar 2013.

Publiek, publieken, doelgroepen of individuele toeschouwers?

Het ontwikkelen van cultuurbemiddelende initiatieven heeft bijna onmiddellijk gezorgd voor een **categorisering van de publieken** in een aantal doelgroepen met daaraan gekoppeld **specifieke initiatieven per doelgroep**. Hoewel deze opvatting democratische intenties heeft, wordt toch al te vaak vergeten dat mensen unieke personen zijn die bovendien deelnemen aan een unieke culturele activiteit. “*Cultuurbemiddeling gebeurt in de eerste plaats via een relatie tussen een persoon en een andere door middel van een betekenisvolle boodschap omdat die boodschap een betekenis heeft in een wereld met gedeelde referenties. De betekenis wordt dus niet langer gezien als iets dat opgelegd is en dat opgebouwd is buiten de gemeenschappelijke ervaringen, maar als het resultaat van een intermenselijke relatie, een relatie die duidelijk wordt in de confrontatie en de uitwisseling tussen mensen*”⁴³. Ondanks de inspanningen van veel culturele actoren om kwaliteit centraal te stellen door in de bemiddeling voldoende tijd te voorzien voor een beperkt aantal deelnemers, wordt er toch nog vaak teruggegrepen naar een kwantitatieve logica en eenmalige initiatieven, aangepast aan verschillende doelgroepen. Dit gebeurt onder druk van de tijdsgeest of van het beleid.

Is iedereen cultuurbemiddelaar?

Er bestaat in de Franse Gemeenschap **geen opleiding** aan een hogeschool of universiteit die cultuurbemiddelaars of interculturele bemiddelaars (laten we ze hier samen bekijken) voorbereidt op de praktijk. Bemiddelaars hebben bijgevolg **zeer verschillende profielen**: kunsthistorici, musicologen, kunstenaars (muzikanten, beeldend kunstenaars, dansers, acteurs, videokunstenaars,...), sociaal werkers,... Een waaier aan heel verschillende achtergronden en vaardigheden die daarom niet altijd tegemoetkomen aan de huidige uitdagingen van het werk van een bemiddelaar. Voornamelijk in de kunsthogescholen komt hier recentelijk verandering in⁴⁴. Het is echter hoogdringend om na te denken over een specifieke opleiding tot cultuurbemiddelaar. Een beroep waarin jonge professionals zich de dag van vandaag, meestal onvoldoende gewapend, hard inspinnen, en dat vaak met een onzeker statuut.

Toch mogen we niet vergeten dat in een organisatie eigenlijk **iedereen cultuurbemiddelaar** is. De directeur van het BAM in Bergen stelde tijdens de rondetafel gewijd aan bemiddeling (november 2010) dat in het geval van het museum de volledige instelling in bemiddeling is, op alle niveaus van de hiërarchie, tot de bewakers en zelfs het publiek toe. Als die openheid tot bemiddeling door de hele ploeg gedragen wordt, kan de **bemiddeling op alle niveaus** plaatsvinden (rekrutering, programmering, onthaal, informatie, taalgebruik). Pas dan krijgt cultuurbemiddeling écht betekenis.

Cultuurbemiddeling is brandjes blussen?

Tijdens de rondetafel van Culture et Démocratie over cultuurbemiddeling zag Hadi El Gammal, acteur, muzikant en directeur van het Théâtre Maât, de opkomst van cultuurbemiddeling als symptomatisch voor een samenleving die met een waarden- en identiteitscrisis kampt en die zich op de culturele actoren beroept om de sociale dichotomie tegen te gaan en om het hoofd te bieden aan wat de politiek niet opgelost krijgt⁴⁵. Jean Caune wees daar al bijna vijftien jaar geleden op: *“Vandaag is het ongenueanceerde gebruik van de term bemiddeling symptomatisch voor een samenleving die schrik heeft om haar conflicten te erkennen, die op zoek gaat naar ruimte voor dialoog en consensus en die uiteindelijk streeft naar het verstevigen van het sociale weefsel dat door de ongecontroleerde ontwikkeling van de marktlogica verscheurd is”*⁴⁶.

⁴⁴ In de realiteit worden veel opleidingsmodules voor bemiddeling ingepast in extreem diverse kaders en formaten. Deze verscheidenheid roept vragen op.

⁴⁵ *L'indispensable révolution*, op. cit., p. 47.

⁴⁶ Jean Caune, *La médiation culturelle, une construction du lien social*, onuitgegeven artikel, online geplaatst op 22 november 1999. http://w3.u-grenoble3.fr/les_enjeux/2000/Caune

Ik stel opnieuw vast dat in de Franse Gemeenschap en in Brussel (maar het is een breed verspreid gegeven in heel Europa) de culturele spelers hun initiatieven graag inzetten voor het **ontwikkelen van burgerschap**, door hun ambities om de **culturele en sociale cohesie** te herstellen duidelijk in de verf te zetten. Op vraag van overheden of fondsverstrekkers, passen de culturele spelers hun werking in in een meetbare methodiek. De efficiëntie wordt bij de toekenning van hun subsidies een belangrijke voorwaarde. Vanuit die logica ontstaat het risico dat spelers personeelsmiddelen en financiële steun verliezen voor hun puur artistieke activiteiten, met als bijkomend risico dat de **bemiddelingsprojecten belangrijker worden dan de artistieke programmering**.

Met 'cultuurbemiddeling' wordt hier het geheel van middelen bedoeld, die gebruikt worden door de culturele spelers zodat alle burgers, met welke achtergrond ook, in contact kunnen komen met artistieke creatie. Die vorm van bemiddeling wil enkel datgene redden waar het politieke en sociale systeem niet langer in slaagt. Maar bemiddelaars zijn geen brandweermannen. Zij moeten de brandjes niet blussen. Integendeel. Bemiddeling moet altijd gaan over de kennismaking met kunstvormen van overal ter wereld, los van de vorm en de context. Het is een **radicale oefening in vrijheid** die het zelfbewustzijn aanscherpt en het bewustzijn van de band met de anderen en met de wereld. Dergelijke bemiddeling draagt ongetwijfeld bij tot het herstellen van de band, ook daar waar alles of bijna alles is losgeraakt, maar zet die functie van bemiddeling niet op de eerste plaats. De eerste ambitie van cultuurbemiddeling moet het **faciliteren van de esthetische ervaring** zijn. De rest is eigenlijk bijzaak.

En als het de taak van de school was?

Deze vraag, gebaseerd op de titel van het boek van Serge Saada⁴⁷ is volgens mij de centrale vraag rond cultuurbemiddeling. Het succes van cultuurbemiddeling is, volgens mij, symptomatisch voor het **gebrek aan culturele en artistieke opleiding in het leerplichtonderwijs**⁴⁸. Het is een van de belangrijkste strijdpunten van Culture et Démocratie sinds haar oprichting. Als scholen aan alle jongeren de mogelijkheid zouden bieden zich op een voortdurende manier te ondervragen over hun eigen cultuur en die van anderen, de culturele uitdagingen die daarmee gepaard gaan, en over de creatieprocessen die daaraan verbonden kunnen zijn; als de school haar leerlingen de nodige vaardigheden zou meegeven binnen de artistieke disciplines (audiovisuele kunsten, beeldende kunsten, muziek, dans en theater); als alle jongeren gezamenlijk en op regelmatige basis bij artistieke projecten betrokken waren, dan zouden er zonder twijfel minder cultuurbemiddelaars nodig zijn, minder signalatieborden en verklaringen, minder ondersteuning. Misschien zou de (toenemende) blindheid voor cultuur binnen de schoolse context dan afnemen. Misschien hebben we dan minder nood aan straathoekwerkers omdat de schoolse ervaringen zinvoller zouden zijn. Misschien zouden jongvolwassenen beter gewapend zijn om het hoofd te bieden aan een toekomst die van hen (te recht) een grote culturele openheid en veel creativiteit verwacht. Vandaag de dag zijn die kennis- en vaardigheidsdomeinen nog niet structureel opgenomen in het curriculum van het onderwijs in de Franse Gemeenschap. Culture et Démocratie betreurt dit feit en zet de strijd omtrent de culturele en interculturele uitdagingen in het onderwijs verder. Deze problematiek behoort volledig tot het domein van de culturele rechten⁴⁹. We sluiten af met een laatste verwijzing naar de studiedag in Les Tanneurs door te stellen dat cultuurbemiddeling in geen geval een modeverschijnsel is, maar dat het zonder twijfel in Brussel, in de Franse Gemeenschap en ook daarbuiten, een missie en een noodzaak is.

47_ 'Et si on partageait la culture', essai over cultuurbemiddeling en het potentieel van de toeschouwer.

48_ Deze vraag staat in het centrum van een relatief hevig debat in Frankrijk. Zie Emmanuel Wallon, Préface à Pascal Collin, *L'urgence de l'art à l'école, Un plan artistique pour l'éducation nationale*, Editions théâtrales, Parijs, 2013, p. 7-15.

Zie ook het manifest van Pourleac, een geëngageerd Frans collectief dat de verdediging van kunst- en cultuuronderwijs op zich genomen heeft, maart 2013. pourleeducationartistique.overblog.com.

49_ Céline Romainville, Marie Poncin, *Culture et vous ? Dossier d'information sur le droit à l'épanouissement culturel*, Culture et Démocratie, Brussel, 2009.

BIBLIOGRAFIE

_ Marie-Claude Blais, Marcel Gauchet, Dominique Ottavi, Qu'est-ce qu'une culture commune dans *Pour une philosophie politique de l'éducation*, Bayard, 2002, p.189-205

_ Louise Callier, Laurie Hanquinet, avec Michel Guerin et Jean-Louis Genard, *Etude approfondie des pratiques et consommations culturelles de la population en Fédération Wallonie-Bruxelles*, Observatoire des politiques culturelles, Brussel, november 12.

_ Jean Caune, *La médiation culturelle, une construction du lien social*, onuitgegeven artikel, online geplaatst op 22 november 1999, http://w3.u-grenoble3.fr/les_jeux/2000/Caune.

_ Jean Caune, *Pour une éthique de la médiation, Le sens des pratiques culturelles*, Presse universitaires de Grenoble, Grenoble, 1999.

_ Mathilde Leroque, *La médiation, un espace de partage*, L'actualité de la danse, NDD 57, Contredanse, Voorjaar 2013, p. 27-32.

_ Eric Corijn, *Ecoles, cultures, villes et territoires. Etat des lieux, dans La culture au cœur de l'enseignement. Un vrai défi démocratique? Actes du colloque du 17 novembre 2008*, Cahiers de Culture et Démocratie, 02, Brussel, 2009, p. 10-15.

_ Eric Corijn, Eefje Vloeberghs, *Brussel !*, Stadsschriften, Vubpress, Brussel, 2009, p. 170-176.

_ *La culture au cœur de l'enseignement. Un vrai défi démocratique. Actes du colloque du 17 novembre 2008*, Cahiers de Culture et Démocratie, 02, Brussel, 2009, p. 10-15.

_ *L'indispensable révolution. Culture et création au cœur de l'enseignement*, Cahiers de Culture et Démocratie, 03, Brussel, 2011.

_ Jean-Louis Genard, *Démocratisation de la culture et/ou démocratie culturelle? Comment repenser aujourd'hui une politique de démocratisation de la culture*, in 50 ans d'action publique en matière de culture au Québec, colloque HEC Montréal, 4-5 avril 2011. Online : http://www.gestiondesarts.com/fileadmin/media/PFD_seminaires/Genard.pdf

_ Fédération Wallonie-Bruxelles, *Focus Culture 2011, Faits et tendances*, juin 2012. http://www.culture.be/fileadmin/sites/culture/upload/culture_super_editor/Focus_culture_2011.pdf

_ Jean-Louis Genard, *Controverses à propos de la démocratisation de la culture en Belgique francophone depuis les années 60*, in Territoires contemporains, juni 2012. Online : tristan.ubourgogne.fr/CGC/publications/democratiser.../JL_Genard.html

_ Nicole Gesché-Koning, *L'éducateur muséal concepteur d'exposition, Etat de la situation en Europe*, Brussel, 2005.

_ Alain Kerlan, *L'art et la culture pour réenchanter l'école, Actes du Colloque « La culture au cœur de l'enseignement, un vrai défi démocratique »*, Les Cahiers de Culture et Démocratie, 02, Brussel, 2009, p. 30-39.

_ Béatrice Minh et Lamia Mechbal. Rapport du déjeuner thématique #09 – Passeurs de culture, Brussel, oktober 2012. Online : <http://www.centresculturelsbruxellois.be/009-Passeurs-de-culture>.

_ Article 27 - Pôle Bruxelles, *Regards sur la Médiation culturelle à partir de Article27*, Brussel, 2011. Online : http://www.article27.be/outils/_docs/Regards_sur_la_mediation_culturelle.pdf

_ Céline Romainville, Marie Poncin, *Culture et vous?* Dossier d'information sur le droit à l'épanouissement culturel, Culture et Démocratie, Brussel, 2009.

_ Serge Saada, *Et si on partageait la culture? Essai sur la médiation culturelle et le potentiel du spectateur*, Editions de l'attribut, Toulouse, 2011.

_ Christian Ruby, Emmanuel Wallon, *Construction du public et implication du spectateur*, in *La Scène*, Voorjaar 2013.

_ Service général de la Jeunesse et de l'Education permanente, Administration générale de la culture, *Conceptions du dialogue interculturel en Wallonie et à Bruxelles*, Collection Education permanente, n°16, Brussel, 2012.

_ Lionel Thenel, *Rapport de recherche Projets Quartier et expérience artistique : l'en-deçà des mots et l'au-delà des maux*, Brussel, 2013. Online : <http://www.lestanneurs.be/index.php/LaUne/journee-mediation>

_ Hans Vandecandelaere, *In Brussel*, EPO, Brussel, 2012

_ Emmanuel Wallon, *Méditer la médiation, Actes du colloque sur la médiation culturelle à La Manufacture, Lausanne, 19 novembre 2010*, in *La scène culturelle dans les arts de la scène*, La Manufacture, Haute Ecole de théâtre de Suisse romande, Lausanne, september 2011.

_ Emmanuel Wallon, Préface à Pascal Collin, *L'urgence de l'art à l'école, Un plan artistique pour l'éducation nationale*, Editions théâtrales, Parijs, 2013, p. 7-15.